

Het proces

Meld je aan voor onze nieuwsbrief om op de hoogte te blijven van
de nieuwste boeken van Ambo|Anthos *uitgevers* via
www.amboanthos.nl/nieuwsbrief.

Frank Wieland

Het proces

Een rechter over
de zaak-Holleeder

Ambo|Anthos
Amsterdam



ISBN 978 90 263 6532 4

© 2023 Frank Wieland

Omslagontwerp Marry van Baar

Omslagbeeld © Jacqueline de Haas

Verspreiding voor België:

Veen Bosch & Keuning uitgevers nv, Antwerpen

We are One. We are all connected, and we are all part of the One Energy Field, or the One Supreme Mind, or the One Consciousness, or the One Creative Source. Call it whatever you want, but we are all One.

The Secret – Rhonda Byrne

Voor Edwin

Inhoud

Ter overdenking 9

Inleiding 11

Een eigen mening 17

Publieke opinie 21

De Onnozelheidsprijs 39

Persrechter 49

Wolters Noordhoff-krakers 58

De zaak 68

De Bunker 85

De media 100

127 bladzijden 106

Spic & Span 115

De bankier 123

De film 133

De zussen 135

Sonja 141

Astrid 148

Het brievenboek 164

Peter R. 173

Zwijgrecht 203

Kroongetuigen 212

Mediation: daders en slachtoffers 226

Slachtoffers 228

Het vonnis 240
Levenslang 247
Ik lust u 260
Ouder worden 276

Dankwoord 283
Geraadpleegde literatuur 285

Ter overdenking

In juli 2013 app ik aan mijn neef Jan-Jaap. ‘Kijk eens wat er in *de Volkskrant* staat,’ schrijf ik hem. In de krant staat een artikel over een dubbele moord op Bonaire en een mogelijke onterechte veroordeling van twee onschuldige mannen. Zwaargewicht advocaat mr. Geert-Jan Knoops laat weten dat het Openbaar Ministerie op Bonaire wil dat de zaak wordt heropend. Met de kennis van nu, stelt hij, zouden de twee niet zijn veroordeeld. Er lijkt sprake van een rechterlijke dwaling.

Bij het artikel in de krant staat een foto van de prachtige vuurtoren op Bonaire. Hij is verlaten en vervallen. Mijn neef heeft hem met enig risico beklommen en helemaal bovenin zijn Sylke ten huwelijk gevraagd.

‘Ik zag het,’ appt mijn neef terug. ‘Was jij betrokken bij die zaak?’

‘Nee, bedankt voor het compliment,’ is mijn reactie, ‘maar ik dwaal niet. Ik doelde op jullie vuurtoren.’

‘Sorry, maar je dwaalt toch. Onze vuurtoren staat op Klein Curaçao.’

‘O.’

Inleiding

In de maanden na mijn afscheid op 16 september 2019 van de rechtbank Amsterdam gaf ik een aantal lezingen, de eerste voor de Jonge Balie, de vereniging voor jonge advocaten. De lezing is ongelukkig gepland op wat de dag na de moord op collega Derk Wiersum zal blijken te zijn, twee dagen na mijn afscheid. Iedereen kent hem uiteraard. Ik ook. Ik vond hem betrokken, bevlogen en een goed jurist. Als een verdachte met hem de zaal binnenkwam was het opletten geblazen.

Toen ik op de ochtend van zijn dood bij de rechtbank aankwam, werd ik gebeld met het tragische nieuws. Binnen zag ik ontstelde gezichten van collega's en medewerkers, sommigen in tranen. Zittingen waren geschorst en er werd op stel en sprong een paar uur later een bijeenkomst georganiseerd om elkaar te spreken en Wiersum te herdenken.

De Jonge Balie twijfelde of de lezing die avond wel door moest gaan. Maar omdat er ook behoefte was om juist nu bij elkaar te zijn, ging de bijeenkomst door en begon de avond met een paar minuten stilte voor hem. Het trof me in wat een prachtig gezelschap ik verkeerde en hoe gepassioneerd en veerkrachtig deze jonge mensen zijn.

Veertien dagen later nam ik deel aan een middagcongres in Leusden over de vraag hoe om te gaan met emoties tijdens het strafproces. Emoties zijn er altijd, is mijn ervaring. Ze mogen er ook zijn en ze moeten op de zitting de ruimte krijgen. De strafzitting is zeker voor slachtoffers een bijzondere gebeurtenis, waar ze lang, ook met angst

en onrust naar hebben uitgekeken. Het spreekrecht van het slachtoffer op de zitting, in een bij wet bepaald aantal zaken, is een goede ontwikkeling in het strafrecht. Zo weet de verdachte hoe het slachtoffer zich voelt. Het draagt voor het slachtoffer bij aan de verwerking en de rechter is geïnformeerd.

Tijdens een lezing voor de Hogeschool Utrecht op 16 oktober bleek dat studenten het vooral boeiend vinden om te horen over de mens achter de rechter. Holleeder geniet nog altijd veel belangstelling en er werd me gevraagd hoe ik dat proces heb beleefd.

Toen ik twee weken later voor studentenleden van de Magister Juridische Faculteitsvereniging Tilburg stond, vroeg ik vooraf aan een paar van hen wat ze wilden horen. Holleeder, zeiden ze, maar er werden ook andere zaken genoemd. Zo ontstond er langzaam maar zeker een lijstje met onderwerpen voor lezingen, waaruit ik kon putten. Het lijstje werd langer: kroongetuigen, zwijgrecht, de media, persrechters. Maar ook het slachtofferspreekrecht en de verschuivingen daardoor in de behandeling van strafzaken op de zitting vinden de studenten interessant. Er klinkt altijd gelach als ik vertel over het slachtofferspreekrecht in een zaak, waarin een politiemans tijdens zijn spreekrecht op de strafzitting de verdachte een 'klootzak' noemt. Dat is mooi samengevat, vind ik, en wellicht is de verdachte ook een klootzak, maar strikt genomen is het een strafbare belediging, altijd, en nu geuit in het bijzijn van een officier en drie rechters. "Klootzak!" Durf dat eens tegen een politiemans te zeggen,' suggereer ik aan de studenten. 'Dan kun je lachen.'

Verrassend was een uitnodiging van de Universiteit van Amsterdam om voor het vak 'Beroepsethiek en integriteit' op 11 november een lezing te houden over beroepsethische dilemma's. 'Verrassend' omdat ik mij eerst afvroeg of ik beroepsethische dilemma's had en me vervolgens realiseerde dat het werk van de rechter voortdurend dilemma's kent, die ik nooit zo heb gelabeld. Ik ging er altijd van uit dat de rechter gewoon beslissingen neemt. Maar bij die beslissingen doen zich inderdaad soms dilemma's voor.

Door deze lezingen voor dankbaar studentenpubliek legde ik ver-

banden tussen zaken die ik tot dan toe min of meer als losstaand van elkaar had beschouwd. Er ontstond een ‘geheel’ van wat me in mijn rechtenstudie wel in colleges en werkgroepen had bereikt, maar waarvan de praktijk nog moest volgen ook voor deze studenten.

Er was uiteraard met name belangstelling voor de zaak-Holleeder. Maar de andere vragen hadden steeds betrekking op de praktijk van de rechtspraak. Begrijpelijk ook, want de rechtenstudie biedt vooral inzicht in het systeem van de wet en de waarde van de daarop gebaseerde rechterlijke uitspraken. Tijdens mijn studie was er nooit een hoogleeraar die aan het begin van een college de krant omhooghield en voorstelde het daar eens over te hebben. De praktijk komt vanzelf, is de gedachte. Maar als die praktijk er dan ineens is, is dat soms schrikken. Zo moest ik toen ik mijn eerste stappen zette als advocaat-stagiair bij een advocatenkantoor in Groningen nog veel ontdekken en was ik blij geweest als ik wat meer had geweten over de onderwerpen die zich in de praktijk aan mij opdrongen. Studenten wilden graag horen over de praktijk en mijn persoonlijke ervaringen met de zaak-Holleeder. Daarom zal ik ook juist in dit boek deze onderwerpen bespreken.

Terwijl ik een indeling maakte van hoofdstukken die me als onderwerp boeiend leken, kwam ook de twijfel over de vraag in hoeverre ik daarin mijn persoonlijke inkleuring moest delen. Niet al mijn collega's zijn blij met openheid. Ze vinden dat de rechtspraak een instituut is dat een zekere mystiek moet hebben. Rechters spreken in hun vonnissen en moeten daarin, misschien wel alleen daarin, als beslissers verantwoording afleggen. Dat maakt het voor de media alleen wel moeilijk om een rechter te vinden die een actuele kwestie wil toelichten. We kennen de ‘persrechter’, maar die beperkt zich meestal tot het op afstand toegankelijk maken van rechterlijke uitspraken, een in de media opgevoerde persrechter blijft schaars. Uiteindelijk moet dan de ‘vertaling’ van een uitspraak naar de samenleving plaatsvinden in de verslaglegging door een journalist. Misschien is dat ook het beste: de journalist vindt de woorden naar gangbare tekst en kan daarbij ook nog nadere uitleg geven. Ik kan zo een aantal namen noemen van journalisten die dat uitstekend doen.

Toch vind ik die terughoudendheid van rechters gedateerd en mogelijk niet langer gewenst. Toen onlangs een rechter kennelijk geestig bedoeld ‘Tien Geboden voor Advocaten’ formuleerde, tien aanbevelingen, bleef een reactie niet uit en een Nijmeegse advocaat spoorde op zijn beurt rechters aan: ‘Ontsnap uit die ivoren toren en wandel over het marktplein.’

Sommige colleges deden dat al, incidenteel. De Raad van State deed het, na de ongelukkige starre uitspraken in de toeslagenaffaire. De Raad had in de zaken die hem bereikten vooral de wetmatigheid nagestreefd in plaats van de rechtvaardigheid. De Raad stak de hand in eigen boezem, gaf uitleg en beleed openlijk spijt.

Volgens de voorzitter van de Raad voor de rechtspraak, het intermediair tussen de minister en de rechtspraak, lopen rechters al over dat marktplein. In een interview in *NRC* zegt hij:

We bewegen al langer, stapje voor stapje. Dit heeft ook te maken met de tijdgeest, die ook op ons invloed heeft. We voelen nu intuïtief aan dat kleur bekennen soms gewenst is om het vertrouwen van de samenleving te houden. We spreken ons uit over de aanslag op Peter R. de Vries en de dood van advocaat Derk Wiersum, terwijl we dat in het verleden misschien minder snel hadden gedaan.

Als de voorzitter wordt gevraagd hoe hij de huidige tijdgeest ziet, zegt hij: ‘Als meer onzekerheid in de samenleving. Mensen willen beter weten waar ze aan toe zijn met de rechtspraak. Waar staat die club voor? Dus moeten we kleur bekennen, ons gezicht laten zien, ons gevoel, empathie tonen.’ (*NRC*, 11 mei 2022)

Ik zie zijn woorden als een aansporing.

Er beweegt nog meer. In september 2022 hebben rechters van de rechtbank en het hof, nadat een veroordeelde na jaren detentie in een herzieningsprocedure alsnog werd vrijgesproken (gerechtelijke dwaling flatmoord Rosmalen), in een gezamenlijke brief aan de advocaat van de voormalige verdachte hun excuses aanboden. In een artikel in de *Volkscrant* wordt uit de brief geciteerd: ‘Wat uw client is overkomen is

verschrikkelijk. Het is niet voor te stellen hoe groot het leed is om na een persoonlijk verlies hiervoor onterecht verantwoordelijk te worden gehouden. Wij staan open voor een gesprek met hem en u als zijn raadsman, mocht daar behoefte aan zijn.’ (*de Volkskrant*, 13 september 2022) Dat ging ver en het was mede het gevolg van de kritiek die journalisten bij de uitspraak van het Arnhemse hof een week eerder uitten: dat in het revisiearrest niets van compassie of medeleven met de ten onrechte veroordeelde was gebleken.

Op Mr. Online (14 februari 2023) is een Rotterdamse collega aan het woord die ‘al langer beweegt’ en daardoor opvalt. ‘Ik probeer altijd op het niveau van de verdachte te communiceren,’ zegt hij op de vraag wat hem drijft en wat voor soort rechter hij wil zijn. ‘Bij sommige collega’s bestaat de angst dat je daarmee je gezag verspeelt, maar je krijgt er juist gezag mee.’ Elders in het interview: ‘Het recht dicht bij de mensen te brengen is een belangrijke drijfveer voor mij. Ik vertel hoe ik als rechter aankijk tegen het strafrecht.’

Er zijn veel vragen over hoe rechters denken. Het maakt het werk en de daaruit voortvloeiende beslissingen zuiverder. Per slot wil iedereen die in een procedure betrokken raakt dat zijn belangen worden gewogen door rechters die hem en de situatie waarin hij is betrokken begrijpen. In het strafrecht wil het slachtoffer zien dat de rechter zijn leed erkent en de verdachte dat hij gezien wordt, of in ieder geval menselijk wordt bejegend. Want hoe zou je in een onverhoopte situatie zelf behandeld willen worden? We willen geen robotrechters en er wordt bij de selectie van gegadigden voor een rechtersopleiding inmiddels al jaren niet voor niets gewogen of de sollicitant bij de samenleving is betrokken en die kent en begrijpt. Als je dat laat zien ontvang je niet alleen respect en gezag, maar neemt ook je geloofwaardigheid toe. Dat kan alleen als de rechter van vlees en bloed is. Ik wil de mens in de rechter tonen, de strafrechter in dit geval, die deel uitmaakt van de samenleving en daarin zijn werk doet, ‘het ambt vervult’. Onderweg groeiend, aan de hand van opgedane ervaringen, gevormd door de praktijk, door kritiek, door misverstanden, fouten ook. Maar meer nog sta ik stil bij andere aspecten van het rechterschap. Hoe ga je om met de media, ben

je vooringenomen, heb je een eigen mening? Mag dat? En hoe is die mening dan over de verharding van het strafklimaat, de roep om harder te straffen en kwaad te stillen met stijgende schadevergoedingen, steeds meer betaald door de staat. En de politiek, is die ondersteunend of vraagt ze te veel, klagen rechters terecht over werkdruk en over een tekort aan collega's? Deze onderwerpen komen samen met Vandros, de zaak tegen Willem Holleeder, aan bod in *Het proces*. Vandros vormde het slot van mijn carrière, die, zoals bij alle rechters, eindigde toen ik zeventig werd. Ik blik terug op Vandros maar niet meer dan op aspecten ervan. Wie over het hele proces wil lezen, vindt achterin een lijstje met aanbevolen boeken.

Een eigen mening

In de jaren tachtig werd de president van de rechtbank in Groningen, mr. dr. Gerrit Overdiep, in een kort geding tegen een aantal krakers vóór de zitting al gewraakt. Hij had zich uitgesproken in de zin dat hij nu eenmaal een vooroordeel heeft over lieden die zich andermans bezit eigen maken en daarover als heer en meester menen te mogen beschikken.' Het gaat tegen mijn rechtsgevoel in dat de ene particulier botweg over het eigendom van de andere particulier beschikt,' had hij gezegd.

De krakers, die in het kort geding aangesproken werden door de eigenaars van een aantal panden, hadden weinig kans in de procedure. Er kwam bij de krakers een beweging op gang die zich daarover uitsprak. Een aantal van hen organiseerde zich en werd bijgestaan door het Groningse Advocatencollectief. Op een gegeven moment hingen er op diverse plaatsen in de stad affiches met het portret van mr. Overdiep en in koeienletters de vermaning 'Demp Overdiep', waardoor zijn onbevangenheid tegenover krakers openhartig in twijfel werd getrokken. Overdiep reageerde sportief en vroeg aan een van de advocaten van de krakers of hij ook een affiche mocht hebben, dat weken op zijn kamer heeft gehangen.

Ik moest weer aan de wraking van Overdiep denken toen in 2018 in Amsterdam een artikel 12-procedure werd aangespannen. Een artikel 12-procedure heeft tot doel dat het gerechtshof aan het Openbaar

Ministerie beveelt alsnog tot vervolging over te gaan in een zaak waarin de officier van justitie daar eerder om wat voor reden ook van heeft afgezien. Aan deze artikel 12-procedure was een aangifte tegen de sigarettenindustrie voorafgegaan door een vrouw die aan longkanker leed. Eerder dat jaar weigerde het Openbaar Ministerie de tabaksproducenten te vervolgen voor het volgens de aangifte toebrengen van zwaar lichamelijk letsel. Met de procedure hoopte de vrouw dat het gerechtshof het Openbaar Ministerie op zou dragen toch de sigarettenindustrie te vervolgen.

De voorzitter van de hofcombinatie van de drie raadsheren die de procedure zou behandelen, was een man die zijn sporen heeft verdiend en zijn behandeling van de procedure beloofde een afgewogen beslissing te worden. Maar kort voor de zitting sprak hij zich tijdens een etentje tegenover vrienden uit dat roken nu eenmaal een eigen verantwoordelijkheid is.

Deze opmerking kwam de raadvrouw van de aangeefster ter ore. Roken mag dan misschien 'een eigen verantwoordelijkheid' zijn, maar zij meende dat het niet de eigen verantwoordelijkheid was dat sigarettenfabrikanten bewust verslavende stoffen aan sigaretten toevoegen en met trucjes de nicotine- en teermetingen flateren. Zij schreef de voorzitter een brief dat zij van zijn uitspraak had kennisgenomen en dat hij met die uitspraak 'de schijn van vooringenomenheid gepasseerd' was, en suggereerde dat hij zich uit de procedure zou terugtrekken. Zo niet, dan zou ze zich genoodzaakt voelen hem op de zitting te wraken.

'Het is ieders eigen verantwoordelijkheid om te roken of niet,' was het doorslaggevende argument van het Openbaar Ministerie om de tabaksproducenten niet te vervolgen voor toebrengen van zwaar lichamelijk letsel. De voorzitter van het hof dat over de klacht moest oordelen, deelde precies datzelfde standpunt. 'Tegen iemand met zo'n overduidelijke privémening, die dat neerbuigend ook nog eens tijdens dinertjes verkondigt, zijn wij bij voorbaat kansloos,' zei de advocaat. 'Hij had deze zaak dus al nooit mogen aannemen.' Ze gooide daarmee wel de knuppel in het hoenderhok, vooral omdat de brief in de pers terecht kwam.

De raadsheer reageerde dan ook niet meteen. Maar hij was kennelijk ontstemd en liet de persraadsheer (de persrechter bij een hof) communiceren dat hij 'hevig geïrriteerd' was over de actie van de advocaat. Niet duidelijk was toen nog of die irritatie alleen de brief betrof of vooral de aandacht ervoor in de pers. In *de Volkskrant* van 1 december 2018 zei hij: 'Ik had even geen zin deze persoon voor mij te zien.'

In plaats van hevig geïrriteerd te zijn had de betrokken raadsheer ook zijn schouders kunnen ophalen of kunnen volstaan met de opmerking dat hij nu eenmaal een mening had over mensen die sigaretten opsteken en dat blijven doen terwijl ze al jaren weten hoe ongezond dat is. Later nuanceerde hij zijn irritatie en vertelde tegenover Omroep Brabant dat sommige collega's vonden dat hij gewoon aan had moeten blijven. 'Dat kan,' zei hij. 'Wat voor mij telde, was dat deze aanval via de media bij mij tot emotie en irritatie leidde. Dan kun je als rechter niet meer zeggen: laat mij even rustig die zaak voorzitten. Er komt iemand binnen op wie je het niet hebt. Dat moet je niet willen. Cliënten hebben recht op een neutrale rechter.'

Dat vond ik mooi, want de raadsheer gaf zo de onderliggende redenen van zijn beslissing en dat verdiende respect. Overigens had hij ook kunnen zeggen: er komt iemand binnen die het niet op jou heeft. Dat moet je ook niet willen.

Een van mijn Amsterdamse collega's stelde dat een rechter een mening mag hebben, maar toch in staat moet worden geacht zijn privémening te parkeren en zich te laten overtuigen door goede argumenten. Dat ben ik met haar eens. Misschien kun je zelfs wel stellen dat ieder mens vooroordelen heeft en rechters dus ook. Daar moet je als rechter overheen kunnen stappen, zodat je onbevangen naar een ander standpunt kunt luisteren. Want wat zit je er anders te doen?

Overigens staat niet vast dat de advocaat zelf zo'n moeite had met de uitspraak van deze raadsheer. Misschien voorzag de rookster zelf dat door zijn opmerking haar kansen al bij voorbaat kleiner werden. Misschien heeft de advocaat wel tegen haar cliënte gezegd dat zulke vooroordelen nu eenmaal bestaan en dat het goed was dat die nu bekend waren. Ze had de zaak dan zo kunnen beginnen: 'Mijnheer de voorzitter, veel mensen vinden dat rokers die gezondheidsklachten hebben zich moeten realiseren dat roken nu eenmaal een eigen verantwoor-

delijkheid is. We weten, voorzitter, dat u dat ook vindt. En hebt u daar een punt? Misschien. Maar is de dieselrijder zelfverantwoordelijk voor zijn uitlaatgassen, als hij niet kan weten dat de fabrikant met de cijfers heeft gesjoemeld? Want wat rokers niet weten, en waarvan wij u willen overtuigen dat het strafrechtelijk vervolgd moet worden, is dat tabaksfabrikanten verzwijgen dat ze stoffen in sigaretten stoppen die niet van nature in tabak thuishoren, waarvan zij weten dat ze verslavend zijn. Zo ondergraven ze die zogenaamde eigen verantwoordelijkheid goeddeels.'

In een uitspraak over een raadsheer van het hof Den Haag, over wie door de president van dat hof een klacht was ingediend bij de procureur-generaal, stelde de Hoge Raad dat het de rechter in beginsel vrijstaat om buiten de rechtszaal haar of zijn mening te uiten over maatschappelijke kwesties. Maar deze vrijheid van meningsuiting is niet onbepakt. Een rechter dient bij het uiten van zijn of haar mening rekening te houden met de invloed van die uiting, 'in het bijzonder als die vragen kan doen rijzen over de invloed op het gezag en de onpartijdigheid van de rechterlijke macht.' (ECLI:NL:HR:2023:1019)

De rechter hoeft niet roomser te zijn dan de paus. Maar een rechter die onderweg is naar de behandeling van bijvoorbeeld een mishandeling en in de gang zegt dat betrokken raken bij een vechtpartij nu eenmaal een eigen verantwoordelijkheid is, loopt het risico dat de verdachte dat opvangt en stelt dat die rechter het vertrouwen in een onbevanging proces heeft geschaad. Het is de eigen mening van de rechter en zijn verantwoordelijkheid als hij zich dan genoodzaakt ziet de dag anders te besteden.